

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО і СУЧАСНІСТЬ

За 10 кроків до іспиту:
теоретичний блок
Практикум з української мови

Віддай людині крихітку себе.
За це душа поповнюється світлом
Урок української літератури, 11 клас

«Я в серці маю те, що не вмирає»
Сценарій тематичного вечора

Григор Тютюнник (1931–1980)
*Система завдань
з української літератури
у тестовій формі, 11 клас*

Культурний образ Києва: XX століття

№2 (18)

**ЛЮТИЙ
2016**

**ПЕРЕДПЛАТНИЙ
ІНДЕКС 86515**

ВИДАВНИЦТВО
«БІЛИЙ ТИГР»

За 10 кроків до іспиту: Модуль II. Теоретичний блок Практикум з української мови

Світлана ДЕМ'ЯНЕНКО, викладач-методист Університетського коледжу Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ;

Наталія РОЗІНКЕВИЧ, аспірант, викладач Університетського коледжу Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ

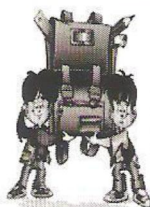
Модуль 2. Правила вживання апострофа, м'якого знака. Головні члени речення. Тире в простому двоскладному реченні

Апостроф (грец. *αποστροφος* – звернений набік) – не буквена орфограма. Апостроф не входить до алфавіту і на розміщення слів у словниках не впливає. Це графічний знак, який не позначає звука, а лише позначає роздільність вимови **я, ю, є, ї** та попереднього твердого приголосного, після якого він стоїть. Апостроф вказує, що наступні після нього букви **я, ю, є, ї** позначають відповідно два звуки [йа], [йу], [йе], [йї].

Апостроф	
Пишеться	Не пишеться
<p>1. Після губних б, п, в, м, ф (<i>Мавпа Буф</i>), що позначають тверді приголосні, перед я, ю, є, ї: б'є, Кир'ян, П'єр, вп'ятьох, риб'ячий, в'юн, В'єтнам, прем'єра, сузір'я, в'язати, м'який, п'ять, нав'ючений, м'яч, В'ячеслав, здоров'я, рум'яний, риб'ячий, Прокоп'юк.</p>	<p>1. Якщо я, ю, є позначають пом'якшення попереднього приголосного (роздільна вимова не чується): бюст, бюджет, бюро, пюре, кювет, фюзеляж, пюпітр, гравюра, кюрі, гяур, гюрза, манікюр, рюкзак, Гюго, Бюффон.</p>
<p>2. Після літери р (у кінці складу), якщо вона позначає твердий приголосний, перед я, ю, є, ї: бар'єр, ганчір'я, з матір'ю, кар'єра, кур'єр, міжгір'я, пір'я, подвір'я, сузір'я, підгір'я, у надвечір'ї. Зверніть увагу! Я, ю, є, ї та р належать до різних складів: бур'-ян, пір'-їна.</p>	<p>2. Після літери р (на початку складу), якщо вона позначає м'який приголосний, перед я, ю, є, ї (в літературній вимові далі не чується й): варяг, Рєпін, ряс, порятунк, буря, гарячий, трюк, брязкіт, буряк, крякати, рясно, рябий, ряжанка, рюкзак, рюмсати, крючок, Гмиря, Рюмін.</p>

<p>3. Після префіксів та першої частини складних слів, що закінчуються на приголосний, перед я, ю, є, ї: роз'яснити, з'єднання, об'єднати, під'їхати, дит'ясла, від'їзд, Мін'юст, з'ясувати, роз'єднати, під'юдити, між'ярусний, пів'ящика, пів'їдальні, але з власними назвами через дефіс: пів-Європи, пів-Ялти тощо.</p> <p>Це правило стосується також іншомовних слів: пан'європейський, транс'європейський, ад'ютант, ад'юнкт, кон'юнктура, кон'юнктивит, фельд'єгер, ін'єкція.</p>	<p>3. Якщо перед губним звуком є приголосний (окрім р), що належить до кореня: дзвякнути, духмянний, тьмянний, мавпячий, морквяний, свято, цвях, різьбяр, різдвяний, Звягіль, Довб'яга, Лихвяк, Ужвюк (але Карп'юк, Черв'яченко, сурм'яний, арф'яр, черв'як, торф'яний).</p> <p>Зверніть увагу!</p> <p>Якщо ж приголосний, що стоїть перед губним, належить до префікса, то апостроф ставиться: зв'язок, підв'ялити, розм'яклий, обм'яклий. Апостроф пишеться в усіх похідних від цих слів.</p>
<p>4. У слові Лук'ян та похідних від нього: Лук'янець, Лук'янчук, Лук'янівка.</p>	<p>4. Перед буквосполученням йо: серйозний, курйоз, Муравйов, Соловйов.</p>
<p>5. В іншомовних словах апостроф ставиться перед я, ю, є, ї після губних, після р, після шиплячих (ш, ч, ж, дж) та після г, к, х, якщо далі чується звук й: б'єф, ф'ючерс, акс'яна, Ак'яр, к'ят, П'ємонт, Х'юстон, Рейк'явік, комп'ютер, інтерв'ю, прем'єра, миш'як, Мар'ян, Фур'є, Валер'ян, Аляб'єв, Монтеск'є, Аліг'єрі, Руж'є.</p>	<p>5. Після префіксів із кінцевим приголосним перед наступними і, е, а, о, у: відучити, безініціативний, дезактивація, безіменний, загітувати, зекономити, зокрема, зуміти, підохотити, педінститут.</p>
<p>6. В іншомовних власних назвах після часток д (від де) та о: Д'Аламбер, д'Артаньян, д'Анунціо, д'Акоста, Жанна д'Арк, О'Генрі, Шон О'Кейсі, О'Коннейль.</p>	
<p>7. Для позначення пропущеного в усній мові звука чи складу: мо' (може), все'дно (все одно), до'дної (до однієї).</p>	

Це цікаво!

Кир'ян Надія Володимирівна – українська дитяча письменниця, поетеса, перекладачка, журналіст. Член Національної спілки письменників України (з 1990 року), член Національної спілки журналістів України (з 2000 року), лауреат літературної премії видавництва «Веселка» імені Олени Пчілки.

Під'юджувати – те саме, що підмовляти. (Знаю я, хто під'юди проти мене мужиків та мірошників (Леся Українка)).

Міністерство юстиції України – центральний орган виконавчої влади України, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Пан'європейський – загальноєвропейський.

Пан'європейський союз – це громадсько-політичний рух, спрямований на об'єднання всіх європейців в сильній Європі, яка спроможна ефективно просувати свої інтереси та ідеали у світі. Дана організація є незалежною від політичних партій і рухів. Символом організації служить червоний хрест (християнство) на золотому колі (сонці еллінської мудрості). Пізніше золоте коло оточили 12 зірок, що стало прообразом емблеми Євросоюзу.

Ад'ютант – 1) офіцер для виконання службових доручень, передачі термінової інформації, розпоряджень або для виконання штабної роботи; 2) у російській імператорській армії посада офіцера, завідуючого діловодством у штабах і управліннях; 3) придворний військовий чин у почиту імператора. Ад'ютант в званні генерала називався генерал-ад'ютант, в офіцерському званні – флігель-ад'ютант.

Ад'юнкт – 1) У СРСР – військовослужбовець, що підготовлювався до педагогічної і науково-дослідної роботи у вищих військово-навчальних закладах. 2) У Західній Європі і в Російській імперії – особа, яка займає молодшу наукову посаду, – помічник академіка або професора. В Російській імперії ад'юнкти були замінені доцентами згідно з університетським статутом (1803).

Кон'юнктура – сукупність певних умов, збіг обставин, стан речей, здатний впливати на вирішення, розв'язання якої-небудь справи, питання тощо.

Кон'юнктивіт – запалення слизової оболонки ока (кон'юнктиви), викликане, найчастіше, алергічною реакцією або інфекцією (вірусною, рідше бактеріальною).

Фельд'єгер – військовий або урядовий кур'єр для доставляння важливих, переважно таємних паперів.

Ін'єкція – введення ліків з допомогою шприца у кров хворої людини чи тварини.

Б'єф – ділянка річки, каналу або водосховища, яка розташована безпосередньо біля шлюзу чи загати.

Ф'ючерс – це контракт, що укладається на поставку певного товару в майбутньому за фіксованою ціною.

К'ят – національна валюта М'янми (до 1989 року – Бірми).

Акх'яна – оповідний жанр найдавніших літературних пам'яток стародавньої Індії.

Ак'яр – міське селище в Узбекистані.

Х'юстон, або **Г'юстон** – найбільш населене місто в штаті Техас у США.

Рейк'явік – столиця та головне місто Ісландії.

П'ємонт – область у північній Італії.

Аляб'єв Олексáндр Олексáндрович – російський композитор. Один з перших ввів у російський романс громадянські мотиви, теми патріотизму та співчуття знедоленим. Автор збірки гармонізацій українських народних пісень «Голоси українських пісень», виданої М. Максимовичем у Москві 1834.

Шарль-Луї де Монтеск'є – французький правник, письменник і політичний мислитель.

Франсуа Марі Шарль Фур'є – французький соціаліст-утопіст і філософ. У 1837 році Фур'є вперше застосував термін «фемінізм»; вже в 1808 році він заявляв, що розширення прав жінок є умовою соціального прогресу.

Данте Аліґері – видатний італійський поет доби Відродження, письменник, політик, «Батько італійської літератури». Першим став писати літературні твори народною (тобто італійською) мовою, а не латиною. Його головний художній твір – поема «Божественна Комедія», вважається шедевром світової літератури.

Рєпін Ілля Юхимович – російський художник-реаліст українського походження.

Бюджет – грошове вираження збалансованого розпису доходів і видатків держави, адміністративно-територіальної одиниці (області, району, міста, села, підприємства, установи за певний період).

Фюзеляж – корпус літального апарату. Зв'язує між собою крила, оперення та (іноді) шасі. Фюзеляж літака призначений для розміщення екіпажу, устаткування та корисного навантаження.

Пюпітр – це підставка для нот, а також настільна підставка для книг, зошитів.

Гравюра – вид графічного мистецтва, створення тиражованих зображень шляхом контрастного друку з рельєфних поверхонь або через трафарет. Кожен відбиток з друкарської форми вважається авторським твором.

Кюрі – одиниця радіоактивності. Від прізвища фізиків – подружжя П'єра Кюрі і Марії Склодовської-Кюрі.

Гуяр – у мусульман: людина іншої віри.

Гюрза – отруйна змія з роду велетенських гадюк.

Варяги – назва скандинавських (головним чином шведських) воїнів-вікінгів, що плавали із Скандинавії по Дніпру до Константинополя, щоб найматися до царської гвардії.

М'який знак

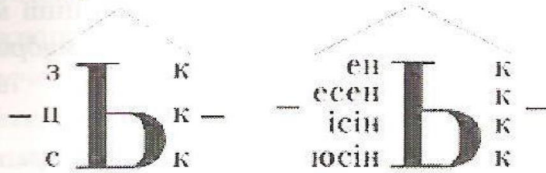
М'якість попереднього приголосного можуть передавати наступний **ь** (м'який знак, або знак м'якшення), **і, є, ю**, (наприклад: *день, сіль, український, батько, синє, яблуна, бур, Люда, лє, Ліда, рідко, тіні, сісти*).

М'який знак	
Пишеться	Не пишеться
<p>1. У кінці слова та складу (перед літерами, що позначають тверді приголосні) після м'яких [д'], [т'], [з'], [с'], [л'], [н'], [ц'], [дз'] (<i>Де ти з'їси ці лини, Дзеню</i>): <i>мідь, суть, князь, вісь, гедзь, даль, день, дядько, ганьба, близько, синька, спільно, бджільництво, більше, звільнити, сильний, пальчик, кільце, молодь, місяць</i>.</p> <p>М'який знак зберігається й перед літерами, що позначають м'які приголосні при зміні форми цього ж слова (<i>візьміть, візьму, спільні, сядьмо</i>) та при утворенні від цього ж слова нових слів (<i>близькість, спільність</i>).</p>	<p>1. Після н перед ж, ч, ш, ц та перед суфіксами -ств(о)-ськ(ий): <i>камінчик, Грінченко, санчата, менший, тонший, інший, кінчик, український, селянство, волинський, освітянський, уманський, панство, дитинство, громадянство</i>.</p> <div style="text-align: center;"> </div> <p>Винятки: <i>бриньчати, доньчин, няньчити, женьшен, Маньчжурія, бо: бренькіт, донькинська, нянька</i>.</p>

Чому в слові **сі́льський** два м'яких знака, а в слові **у́манський** — один?

2. У суфіксах:

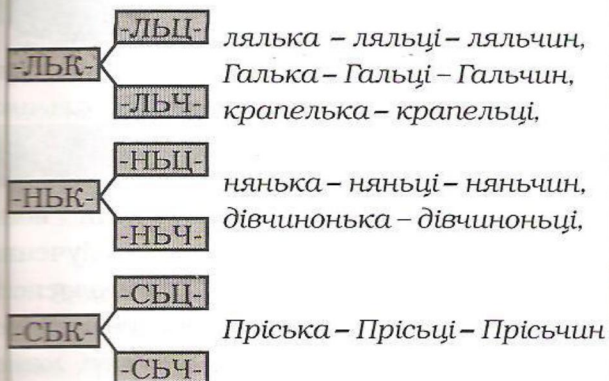
• **-цьк-, -цьк-, -ськ-:** близький, близькість, близько, по-кавказьки, козацький, донецький, по-узбецьки, людський, людськість, військо, по-українськи, австралійський

Зверніть увагу!

У словах баский, боязкий, в'язкий, жаский, ковзкий, плаский (плоский), порський, різкий і похідних м'який знак не пишеться, бо тут **з, с** разом із **к** не утворюють суфіксів.

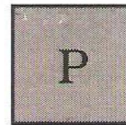
• **-еньк-, -оньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк-:** тепленький, снігуронька, білесенький, чистісінський, тонюсінський, рученька, серденько, голівонька, соколонько, гарненький, малесенький, гарнюсінський

3. У буквосполученнях **-льц-, -льч-, -ньц-, -ньч-, -сьц-, -сьч-** (що походять від **-льк-, -ньк-, -ськ-**) іменників Д. і М. відмінків одн. жін. роду та утворених від них присвійних прикметників:

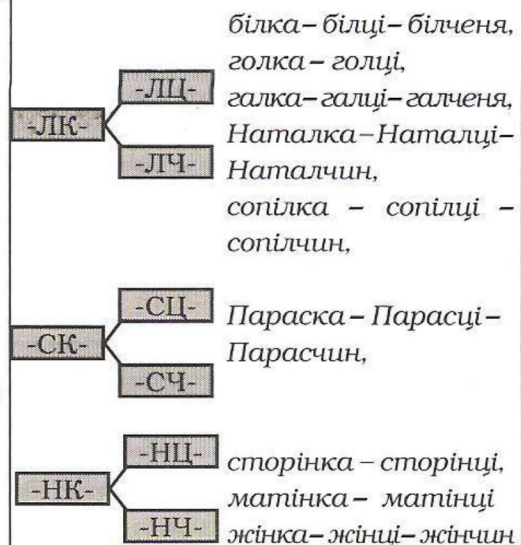
2. Після губних (**б, п, в, м, ф**) та шиплячих (**ж, ч, ш, щ**) приголосних: любов, степ, сім, верф, голуб, Перм, плач, голуб, сімсот; ріжте, Січ, просиш, боїшся, нехвороц, ніж, річ, дощ, намагаєшся.

3. Після **р** у кінці складу або слова: вір, вірте, цукор, базар, лікар, вихор, звір, кобзар, каменярь, дігтярь, лікар, вірте, перевірте, Харків, Сибір, Гончар.

Виняток: Горький, Зорькін

4. У буквосполученнях **-лц-, -лч-, -нц-, -нч-, -сц-, -сч-**, якщо вони походять із **-лк-, -нк-, -ск-**:

Чому в давальному відмінку в слові **неньці** пишеться м'який знак, а в слові **Тетяні** – ні?

4. Після [л'] перед м'яким приголосним: *гуцулський, генеральський, їдальня, вітальня, учительський, сільський, стільці.*

5. Після м'яких приголосних, крім **л**, якщо після них ідуть інші м'які приголосні: *щастя, мудрість, ніжність, майбутнє, пізн*

Винятки: *різьбяр* (бо *різьба*), *тьмянний* (бо *тьма*) і похідні від них

Чому в слові **учительський** два м'яких знака, а в слові **український** – один?

Чому в словах **різьбяр, тьмянний** пишеться м'який знак, а в словах **свято, пісня** – ні?

5. У Р. в. мн. іменників жін. роду м'якої групи І відм. й середн. роду на **-нн(я), -ц(е)** II відм.: *пустель, умінь, сонць, крамниць, пісень, робітниць; бажань, завдань, ридань, сердець.*

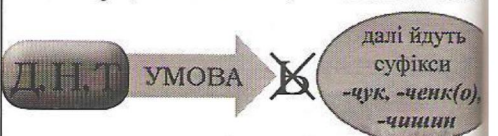
6. Після м'яких приголосних у середині складу перед **о**: *розмальовувати, середньовічний, синьоокий, льотчик, трьох, десятьох, сьомий.*

7. У дієслівних формах дійсного, наказового способів та в коротких формах інфінітива: *світить, біжить, гріється, кинь, підведись, носить, принесить, знають, знаються, ходять, ходіть, станьте, здається, будьте, казати, заспівати.*

6. Між подовженими м'яким приголосними: *вітання, дозвілл, верховіття, буття, волосся, галуззя, гіллястий, житт*

7. На межі частин складних числівників: *шістдесять, дев'ятсот, п'ятнадцять.*

8. Після **д, н, т** перед суфіксами **-чук, -ченк(о), -чишин**: *Донченко, Гринчишин, Панчишин, Радченко, Осадчук, Федчишин, безбатченко.*

Але після **л** пишемо м'який знак: *Михальченко, Пальчук, Михальчук.*

М'який знак в словах іншомовного походження

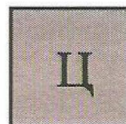
1. Після приголосних **д, т, з, с, л, н** перед **я, ю, є, ї** при роздільній вимові та перед **йо**: *альянс, ательє, віньєтка, дос'є, батальйон, конференсьє, сеньйорита, павільйон, медальйон, мільйон, мільярд; Мольтєр; Лєж, Нью-Йорк.*

Але: *мадьяр, ілюзія, нюанс, дюна; Аляска, Дюма, Цюрих* – немає роздільної вимови.

1. Перед **я, ю**, коли вони позначають сполучення пом'якшеного приголосного з **а, у**: *авеню, бюджет, бюр, інфляція, етюд, манікюр, меню, ревію, резюме, солярій, стюард, Гюго, Мюнхен.*

2. Відповідно до вимови в кінці слів або після [л'] перед приголосним: культура, джентльмен, Вольтер, Стокгольм, фільм, катапульта, альтернатива, альбатрос, ансамбль, бандероль, вексель, вертикаль, акварель, тюль, гавань, дизель, контроль, мечеть, спіраль, стиль, тунель, Нельсон, Гегель, Монтень, Ліль, Марсель. **Але:** катафалк, залп та ін.

2. Після **ц** у кінці слів – іменників чоловічого роду: палац, Галац, шприц, а також у вигуках: бац, гоц, клац, буц.

Ознайомтесь з мовностилістичними порадами, які подає О. Пономарів у виданні «Культура слова» (К. : Либідь, 2011. – 100 с.).

Здавалося б із словами *пам'ятка* та *пам'ятник* уже все гаразд: маємо Товариство охорони пам'яток історії та культури (хоча спочатку в складі його назви замість *пам'яток* стояло *пам'ятників*), часопис «Пам'ятники України» перейменовано на «Пам'ятки України». Але багато мовців, серед яких, на жаль, є й працівники засобів масової інформації, досі не бачать особливої відмінності між цими двома паронімами. По радіо й телебаченню часом виступають кореспонденти, які розповідають про роботу Товариства *пам'ятників*... Виходить, є потреба ще раз нагадати, що *пам'ятник* у сучасній українській літературній мові має тільки одне значення – скульптурна споруда на пам'ять або на честь когось чи чогось. Скажімо, *пам'ятник князеві Володимиру*, проект *пам'ятника Михайлові Грушевському*, встановлення *пам'ятника Лесі Українці* тощо.

Слово *пам'ятка* має кілька значень: річ або об'єкт, що нагадує про когось, про щось («Який виноградник викохав! Добру *пам'ятку* по собі лишив». – І. Волошин); предмет матеріальної або духовної культури минулого: *історична пам'ятка*, *літературна пам'ятка*, *пам'ятка музичної культури*, *пам'ятка природи* і т. ін.; поминальна книжечка; те саме, що й інструкція (*пам'ятка водієві*, *пам'ятка туристові*). Отже, єдино можлива назва організації Товариство охорони пам'яток історії та культури (оскільки воно покликане охороняти не лише монументи й надгробки).

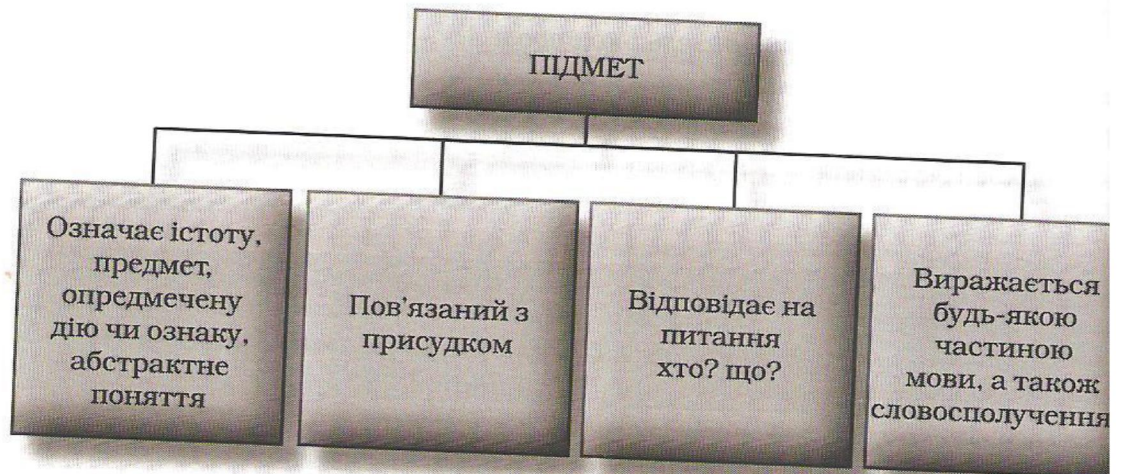
Головні члени речення

Залежно від ролі у структурі речення усі слова виступають як **головні** (підмет і присудок) або **другорядні** (додаток, означення, обставина) його члени. Головні члени речення є його граматичною основою. Другорядні слугують для поширення граматичної основи, конкретизації, уточнення змісту.

Підмет — це головний член речення, що означає предмет, про який говориться в реченні, і відповідає на питання **хто? що?** Підмет – діяч у реченні. Саме ж поняття предмет слід розуміти максимально широко.

Це може бути:

- абстрактне поняття (*Радість* охопила його),
- опредмечена ознака (*Нове* – це добре забуте старе),
- узагальнена дія, виражена інфінітивом (*Життя прожити* – не поле перейти)

Зверніть увагу!

Як перевірити правильність визначення підмета?

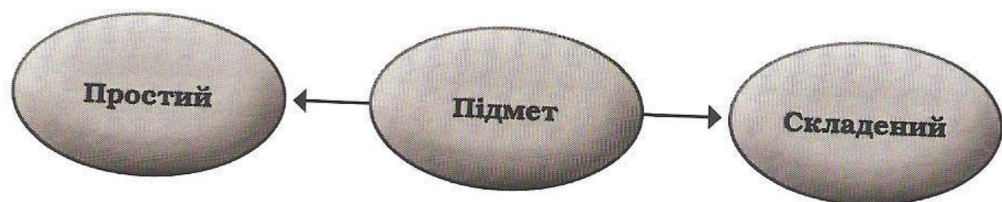
Щоб перевірити, чи правильно визначено підмет, замініть його займенниками **він, вона, воно, вони** в Н. відмінку. Якщо в реченні така заміна можлива, то це підмет, якщо ні – то це додаток або звертання.

Щоб не помилитись у визначенні підмета, потрібно ставити до нього подвійне питання **хто? що?** чи **кого? що?**

Наприклад: Андрій одягнув *джинси*. Одягнув не **хто? що?**, а **кого? що?** У цьому реченні іменник «джинси» виступає в ролі додатка, а не підмета. Порівняйте: В магазині на манекені – *джинси*.

За структурою підмети поділяються на:

- прості (виражені одним словом)
- складені (виражені кількома словами).

Простий підмет виражається іменником у називному відмінку або кличному відмінку чи словами інших частин мови у значенні іменника.

Способи вираження простого підмета

1. Називним або кличним відмінком:	
– іменника	Встає зоря багрова (І. Нагнибіда). Шипшина важко віддає плоди (Л. Костенко). Співала колосом нива . Лунали співи на сінокосах (М. Коцюбинський). Півні співучі виспівали ранок (Г. Чубач).
– займенника	Я чую твій плач, Ярославно (П. Воронько). Той безперервно стягає поля, сеї іноземних заводить телят (Г. Сковорода). Не раз ми ходили в дорогу (П. Грабовський). Дехто ще зоставсь у гаю (Леся Українка). Ніщо не віщувало дощу (С. Скляренко). То був Микола, син Джерин (І. Нечуй-Левицький).
2. Субстантивованими словами, що вжиті у значенні іменника:	
– прикметники	Кохана спить (П. Тичина). Злий плаче від заздрості, а добрий – від радості (Народна творчість). Старий підбадьорював своїх дітей енергійними вигуками (О. Гончар).
– дієприкметники	З хвилини на хвилину можуть бити поранені (Ю. Збанацький). Перші атакуючі зайняли рубежі ворога (З газети).
– числівники	У великій світлиці за столом сиділо трое (Ю. Мушкетик). Там, де річка Тетерів, там, де сизі води, їдуть перші четверо (Є. Маланюк). Дев'ять – непарне число.
– прислівники	Це « добре » прозвучало тепер м'яко (І. Вільде). Твоє завтра мене непокоїть.
3. Неозначеною формою дієслова	Любить свій край – це для народу жити, боротися за юне, за нове (В. Сосюра). Лиш боротись – значить жити (І. Франко). Жити – це не значить тільки брати, а й давати (Д. Ткач). Спати – не воювати (Народна творчість). Грамоті учиться завжди пригодиться (Народна творчість).
4. Вигуком, звуконаслідуванням	« Ура! » – вирвалось серед курсантів (В. Скляренко). І кожне оте його « люби! », кожне оте « цілуй! »... обгорталося пахощами бузку й конвалії... (О. Вишня)

Складений підмет побудований із кількох слів, що в реченні виступають як

синтаксично неподільна єдність.

Способи вираження складеного підмета	
<p>1. Іменником у Н. відм. + іменником із прийменником з (із) в О. відм. При такому підметі присудок стоїть у формі множини, оскільки підмет виступає як єдине синтаксичне ціле. Складений підмет має значення сумісності, яке виражається сурядною сполукою з єднальним сполучником Зверніть увагу!</p> <p>Якщо ж присудок має форму однини, то іменник в орудному відмінку слід трактувати як додаток.</p>	<p>Ішли діди з батьками безсмертним шляхами (М. Гірник).</p> <p>«Мати з Нимидорою порались у хат готували вечерю» (І. Нечуй-Левицький).</p> <p>Серпень з вереснем схрестили довгі шпал (М. Рильський).</p> <p>Жили собі дід і баба (Народна творчість).</p> <p>Вийшли з хати батько й мати в сад погуляти (Т. Шевченко).</p> <p>Порівняймо: Микола з Петром розмовляв до ранку // Микола з Петром розмовляв до ранку.</p> <p><u>Зажурилися батько з матір'ю</u> <u>Зажурився батько з матір'ю.</u></p>
<p>2. Займенником у Н. відм. + займенником із прийменником з (із) в О. відм.</p>	<p>Та ми ж з тобою були колись товариш (Леся Українка).</p> <p>Я з батьком оце говорили за тебе. (І. Нечуй-Левицький).</p>
<p>3. Числівником у Н. відм. + іменник (займенник, прикметник) у Р. відм. множ. (при числ. два, три, чотири – у Н. відм. множ., один – у Н. одн.).</p>	<p>П'ять кораблів гордо мчать по вкритому піною морю.</p> <p>Для вогню потрібен лиш один сірник (Г. Чубач).</p> <p>Десятеро спортсменок пройшли строем (В. Собко).</p>
<p>4. Іменником з кількісним значенням у Н. відм. + іменник (займенник або прикметник) у Р. відм. множ.</p>	<p>Половина присутніх погодилася на екскурсію (З газети).</p>
<p>5. Іменником, що означає сукупність (група, зграя, табун, череда, загін і т. ін.) + іменник у Р. відм. множ.</p>	<p>Табуни коней, череди скоту, отари овець оголошують своїм гуком вільне повітря степів (П. Мирний).</p> <p>І раптом із-за стіни обгорілого корівника вискочила група німецьких солдатів (О. Гончар).</p>
<p>6. Займенником (числівником) у Н. в. + прийменник з (із) + іменник (займенник) у Р. відм. множ.: двоє з нас, хтось із хлопців, деякі з солдатів і т. ін. Складений підмет має значення вибіркової.</p>	<p>І є в тобі щось із Мадонни... (С. Чарнецький).</p> <p>Нехай кожен із нас пізнає себе (Ю. Мушкетик).</p> <p>Кожен із хлопців почував себе так, ніби до нього повернувся його рідний батько (М. Стельмах).</p> <p>Дехто з прохожих зупиняється (В. Винниченко).</p>

7. Займенником (кожен, хтось, щось, що, дехто, скільки(стільки) та ін.) або неозначено-кількісним числівником (мало, чимало, багато, трохи, сила, море, гора, кілька) + іменник (займенник, прикметник, прислівник) у Р. відм. множ. Підмет має значення невизначеності.	Біва шкоти людей вже зібралася чимало (А. Гłowко). Потім на галявину налетіло багато білих метеликів (А. М'ястківський). Щось давнє так сумтно в душі забриніло... (Леся Українка). Ще нас в житті чекало що завгодно (Л. Костенко).
8. Словосполученням, усі компоненти якого вжито у формах непрямих відмінків.	На перший погляд йому, може, літ до двадцятка добиралося (П. Мирний).
9. Метафоричним словосполученням (головне слово у формі Н. відм., а залежне слово у формі Р. відм.).	Лишився клубочок болю (Л. Костенко). Дмитра обдала хвиля радості (М. Вірний). Милував і заспокоював око бійців цей шмат рівнинного простору в горах... (О. Гончар).
10. Незалежним інфінітивом (бути, стати, здаватися, залишатися, зоставатися тощо) + іменна частина мови.	Бути педагогом – це ж така прекрасна професія (О. Довженко).
11. Речення, ужите як цитата.	«І "Ніч яка, господи, ясная, зоряна" , і "Ой видно село" , і "Іхав стрілець на війноньку" мають своїх відомих на ім'я – не всім, звичайно, – авторів» (М. Рильський).
12. Фразеологічне словосполучення.	Вибиватися в люди – справа не проста (М. Сингаївський). Бити байдики – улюблена справа ледарів.
13. Прізвище, ім'я та по батькові людини.	Іван Якович Франко народився 27 серпня 1856 року.
14. Власна назва.	Чумацький Шлях нам в очі сипле зорі. (М. Ткач.)

Присудок. Способи його вираження

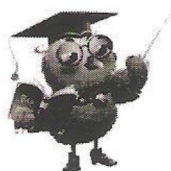
Присудок – головний член двоскладного речення, що означає дію, стан або ознаку, котра приписується в реченні підметові. Відповідає на питання **що робить підмет? що з ним робиться? яким він є (був, буде)? ким (чим) він є (був, буде)?**

За структурою присудок може бути:

Простий дієслівний присудок виражається дієсловом або фразеологізмом

Способи вираження простого дієслівного присудка	
1. Дієслова дійсного способу: – теперішнього часу	Я не люблю тебе, ненавиджу , Беркут (І. Франко).
– минулого часу	В житті ні разу я неправді не служу (М. Рильський).
– майбутнього часу	Я не забуду вчителя старого (А. Малишко).
2. Дієслова умовного способу	Я б землю покинув і в небо злітав (М. Петренко).
3. Дієслова наказового способу	Верни до мене, пам'яте моя, нехай на серці ляже вагою моя земля з рахманною журбою, хай сходить співом горло солов'я в гаю нічно (В. Стус).
4. Вигуки, звуконаслідування	Наша кішка в ліжку « скік » (Н. Забіла).
5. Усічене дієслово, яке за своїм значенням наближається до вигуку (означає різку одноразову дію)	«Вірите, сокира в мене в руках сама собі тільки стриб! стриб! стриб! » (О. Вишня). Рибалка – хлюп , за ним шубовсть вона, і біля вже ніде не бачили рибалки (Є. Гребінка).
6. Неозначена форма дієслова	«Я їй розказувати , а вона сміялась та раділа та підкрикувати : "еге! еге!"» (М. Вовчок).

Зверніть увагу!

Простим вважається і присудок, виражений двома словами, якщо вони є однією формою дієслова. Це:

- форми умовного способу з частками **б, би**: Якби мені череві то **пішла б** я на музики (Т. Шевченко);

- форми наказового способу з частками **хай, нехай**: «Хай **чабан**, – усі гукнули, – за отамана **буде!**» (П. Тичина);

- складена форма майбутнього часу недоконаного виду: **Буду** я **навчати** мови золотої у траві-веснянки, у гори крутої (А. Малишко).

Простий дієслівний присудок може бути **ускладненим**: А він **дивиться надивиться. Ходити** **ходить**, та нічого не робить. **Тягнуть-потягнуть** витягнуть не можуть. Зараз **піду** **гляну**, що там коїться. І тут він **дає кричати**. А він **підскочив і ну кричати**.

Простий дієслівний присудок, виражений змінною формою, узгоджується з підметом:

- у теперішньому і майбутньому часах та в наказовому способі – у числі й особі: **учні** **прочитають**; **я** **літатиму**; **ми** **знаємо**; **ви** **зробіть**;

- у минулому часі та умовному способі – у числі й роді: **Далеко** **біліли** широкі плеса (О. Десняк). **Тебе** **я слухала б** довіку, куме мій (Л. Плібов). **Кожен** **допоміг** товаришеві.

При підметі, вираженому кількома словами, присудок вживається:

- в одиниці, якщо до підмета входять слова **більшість, частина, решта, багато, мало, чимало**: **Багато років** **минуло** відтоді;

– у множині, якщо підмет виражений сполученням називного та орудного відмінків: Батько з дочкою виїшли на балкон;

– і в однині, і в множині, якщо підмет виражений іменником та кількісним числівником: П'ять учнів вчаться на «відмінно». На консультацію прийшло дев'ять учнів.

При **аббревіатурах** присудок узгоджується в роді та числі з тим словом, яке було головним у словосполученні, від якого утворено аббревіатуру: УПА майже десять років боролась (бо: Українська повстанська **армія**) за незалежність України.

Складеним називається **присудок**, в якому лексичне і граматичне значення виражаються не одним словом, а різними словами. Лексичне значення виражено в основній частині, а граматичне значення (час і спосіб) – у допоміжній частині.

Складений присудок має чітко визначену структуру й складається з двох компонентів:

- 1) допоміжного дієслова-зв'язки: Він **буде** військовим;
- 2) імені (тобто іменника, займенника, числівника, прикметника / дієприкметника) або інфінітива: Я **починаю діяти**.

Відповідно до природи другого компонента розрізняють:

- складений дієслівний присудок
- складений іменний присудок

Порівняйте! Він **заспівав** (Простий дієслівний присудок)

Він **почав співати** (Складений дієслівний присудок)

Він **хворів** два місяці (Простий дієслівний присудок)

Він **був хворий** два місяці (Складений іменний присудок)

Складений дієслівний присудок складається з допоміжного особового дієслова (дієслова-зв'язки) та інфінітива.

Допоміжне дієслово виражає граматичне значення, а інфінітив виражає лексичне значення, тобто називає основну дію. Наприклад: Поет **мусить постійно враховувати** рівень читача (В. Стус) (*мусить* – це допоміжна частина присудка, інфінітив *враховувати* – це основна частина).

Допоміжне дієслово, яке своїми граматичними ознаками узгоджується з підметом, вказує на час, число, особу та спосіб дії, на початок, тривалість, кінець, бажаність чи можливість дії, а інфінітив називає саму суть конкретної дії.

У допоміжній частині дієслівного складеного присудка можуть уживатися:	
– дієслова <i>стати, могли, починати, продовжувати, закінчити, хотіти, бажати, прагнути, вирішити</i> та ін.	Потім уже Софійка стала розглядати Заболотного спокійно (О. Гончар). Пан, брате, милувать не ста (М. Рильський). Але серце спинятись не хоче (В. Сосюра).
– прикметники, що своїм лексичним значенням близькі до модальних дієслів <i>ладен, згоден, повинен, радий, охочий, здатен, готовий</i>	Я готовий винести всі випробування (Ю. Збанацький). Хтось нам повинен відчиняти двері (М. Стельмах). Я радий вам допомогти .
– іменники – <i>майстер, мастак</i>	Він майстер брехати .
– дієприкметники <i>змушений, покликаний, приречений, зобов'язаний</i>	Я зобов'язаний допомогти старому (М. Стельмах). Танкісти змушені були залягти у воронку.
– прислівники <i>треба, можна, необхідно, слід, соромно, шкода, жаль, пора</i>	Треба твердо нам в бою стояти (І. Франко). Вибрати не можна тільки Батьківщину (В. Симоненко). Нам пора для України жити (І. Франко).
– фразеологізм	«Він узяв собі за правило тренувати щодня» (З газети). «Стара мати вже не мала сили кроку перейти » (Марко Вовчок). «Це вже ви передали куті мед » (Марко Вовчок). «Чого ти, – каже, – Карпе, устроїв свої очі у вікно? » (П. Мирний).

Зверніть увагу!**Як визначити синтаксичну роль інфінітива?**

Не кожне сполучення особового дієслова з інфінітивом складеним дієслівним присудком. Для того, щоб таке поєднання було складеним дієслівним присудком, потрібно виконати кілька умов:

- Допоміжне **дієслово повинно бути лексично неповнозначним**, тобто його одного (без інфінітива) недостатньо, щоб зрозуміти, про що йде мова у реченні: *я почав* – що робити? (Відповіді немає, дієслово лексично неповнозначне); *я хочу* – що робити? (Відповіді теж немає, дієслово лексично неповнозначне).

Якщо у поєднанні «дієслово + інфінітив» дієслово повнозначне, то воно простим дієслівним присудком, а інфінітив – другорядним членом речення: *Вона (Що зробила?) присіла (З якою метою?) відпочити* (присіла – дієслово повнозначне, значить, це простий дієслівний присудок, а інфінітив *відпочити* – це обставина мети).

Отож, потрібно визначити, чи не вказує інфінітив на мету дії, названу особовим дієсловом. Якщо так, то інфінітив є обставиною, а не присудком. *Птахи летіли спати*. Спробуємо перевірити: *Птахи летіли для того, щоб спати*.

• Дія інфінітива повинна стосуватися суб'єкта. Якщо дія інфінітива відноситься до іншого члена (об'єкта), то інфінітив не входить до складу присудка, а є другорядним членом: *Я хочу співати (хочу співати – складений дієслівний присудок, тому що хочу – я і співати буду – я). Я попросив її заспівати (попросив – простий дієслівний присудок, інфінітив заспівати – доповнення, тому що попросив – я, співати буде – вона).*

Отож, потрібно визначити, хто виконує дії, названі особовим дієсловом та інфінітивом. Якщо виконавці різні, то інфінітив не входить до складу присудка: *Учитель попросив Сергія трохи зачекати* (Чекати буде не учитель, а Сергій).

• Інфінітив може бути означенням, якщо відноситься до іменника і відповідає на питання який?: *Виникло бажання заспівати* (виникло бажання – це основа пропозиції, виникло – простий дієслівний присудок, тому дієслово повнозначне; бажання (яке?) заспівати – інфінітив у ролі означення).

• Не становлять єдиного присудка сполучення «інфінітив + особове дієслово», що означає *рух*: *Я пішов купатись*. Особове дієслово тут не є допоміжним, воно виступає як повнозначний простий присудок, інфінітив же займає позицію обставини мети: *Я пішов купатись* – Я пішов, щоб купатись.

• Не є єдиним присудком також сполучення інфінітива з дієсловами **мовлення, спонукання**: *Я попросив його прийти; Ти примусиш його працювати*. Інфінітив тут означає дію, яку виконує не суб'єкт, позначений підметом, а той, на кого спрямоване його волевиявлення, інфінітив виступає в таких випадках у ролі додатка.

• Не є складеним дієслівним присудком присудок, виражений формою майбутнього часу дієслова: *Я завтра буду працювати* (Це простий дієслівний присудок).

Складеним іменним присудком називається присудок, що складається з допоміжного дієслова (дієслова-зв'язки) та іменної частини (імені), тобто іменника, займенника, числівника, прикметника чи дієприкметника, сполучення слів.

Різновиди дієслова-зв'язки

Неповнозначною зв'язкою можуть бути такі дієслова: *бути, являти собою, становити*. Вони позбавлені конкретної лексичної семантики й передають лише граматичні значення присудка:

Місто являло собою жахливі руїни (З газети).

Тютюн був високий і густий-прегустий (О. Довженко).

Він рицар був високої мети,

Він ворог був лукавства і облуди (М. Рильський).

В українській мові зв'язка *бути* в теперішньому часі (є), як правило, опускається: *Прекрасна панна Зося – дочка підстарости Курчинського з Очеретного* (І. Карпенко-Карий). *Алея – довга і порожня, старанно вгорнута* (В. Стус).

Якщо дієслово **є** опущено, роль зв'язки можуть брати на себе вказівні часи **це, ось, от, то**: Молодість – **то найкраща пора** в житті (З газети); **Вона** **це** гармонійний **спів, дух** злагоди і миру (М. Рильський).

Зв'язка **є (єсть)** рідше опускається в книжних стилях, особливо в урочистому мовленні: **Я єсть народ**, якого Правди сила ніким звоєнована не була (П. Тичина).

• **Напівповнозначними** зв'язками може бути обмежена кількість дієслів: виявлятися, зватися, складати, вважатися, знаменувати, утворювати, здаватися, доводитися, ставати, робитися, перетворюватися, опинятися, залишатися. Вони означають виявлення, настання, зміну, збереження ознак: **І зробився** я знову **незримий** (Т. Шевченко); **Ім усе здавалося** **одноманітним** там, де Олексу чарувала різноманітність (Г. Хоткевич); **Мірошник той Хом звався** (Л. Глібов).

• **Повнозначними** дієсловами-зв'язками, як правило, можуть бути дієслова, що означають рух (**іти, піти, повернутися**), перебування у певній позі (**стояти, лежати, сидіти**), діяльність (**працювати, служити, робити**), а також народитися, жити, вмерти. Ці дієслова в реченні повністю зберігають своє лексичне значення й виступають як повноцінний присудок, але в той час вони здатні приєднувати до себе прикметник чи іменник: **Додо́му Сте́па поверну́вся** зовсім **хворим** (З газети); **Сму́тна і невесе́ла сиді́ла** на призво́нці своєї ха́ти панно́чка Йо́сипівна О́лена... (Г. Квітка-Основ'яненко).

З'єднувати підмет з іменною частиною присудка можуть також порівняльні сполучники **як, наче, ніби, мов, немов** та ін.: **А дівчина в неї була як квітка** (Марко Вовчок); **Весна, весна. Сади мов п'яні** (В. Сосюра); **Ми стали на вищихи**. У таких випадках кома не ставиться.

Способи вираження іменної частини присудка

У ролі іменної частини присудка можуть виступати різні частини мови	
1. Іменники в Н., Р. або О. відмінках з прийменником та без нього	Я був без імені, роду й племені (М. Коцюбинський). Еней був парубок моторний (І. Котляревський). Василь був козак козаком (у розмовному стилі трапляється комбінація Н. й О. відмінків того самого слова)
2. Прикметники в Н. або О. відмінку, а також у формах вищого та найвищого ступенів	Ніч була тиха й темна (Г. Епік). І хороша напівдитяча усмішка зробила привабливим його довгасте, по-степовому замкнуте обличчя (М. Стельмах). Дерево було незвичайним .
3. Дієприкметники	У тих торбах, oprіч шкільних книжок, були напхані календарі, часослови, життє... (С. Васильченко) Він розповів, яким трудом був викоханий цей сад (М. Стельмах).
4. Кількісні числівники	І в школі, і в інституті Іван був першим . Першим був простий чоловік (В. Симоненко).
5. Займенники	Ця земля була, є і буде наша (З газети).

6. Прислівники	Щодня, щомиті полк напоготові (Л. Костенко). Кажуть, бенкет був незгірш , ніж у будь-кого (В. Діброва). Ставало дедалі холодніше .
7. Фразеологізми	Ці слова для Якова стали як холодний душ (А. Головка). Микола у нас – сам п'ю, сам гуляю . Цей чоловік – ні риба ні м'ясо .
8. Словосполучення	Ніжних акварельних тонів були вечори (О. Гончар).
9. Інфінітив	Жити – боротись (Народна творчість). Бути людиною – дертись по вертикальній стіні (В. Стус).

До речі, порівняй речення!

Ранок був чудовий, весняний.	Був чудовий весняний ранок.
Бути – дієслово-зв'язка у структурі складеного іменного присудка. Іменні компоненти чудовий, весняний знаходяться після дієслова-зв'язки та підмета ранок.	Бути – повнозначне дієслово, що виконує роль присудка у реченні. Лексеми чудовий та весняний функціонують як означення в позиції перед підметом ранок.

Зверніть увагу!

Зв'язок головних членів речення (підмет і присудок) називають координацією або узгодженням. Підмет і присудок перебувають у предикативному зв'язку, який не ототожнюється ні з сурядним, ні з підрядним. Не розглядається він і в словосполученнях, бо на основі головних членів речення формується речення, а не словосполучення. Дослідники вважають, що між ними існує *к о р е л я ц і я*, тобто уподібнення граматичних форм. Координація форм підмета і присудка зумовлюється різними причинами. На граматичну форму присудка насамперед може впливати граматична форма підмета (рід, число), характер лексичних значень іменників-підметів (істота/неістота), позиція присудка щодо підмета (особливо при однорідних підметах) тощо.

Між групою підмета і групою присудка кома ніколи не ставиться, навіть якщо там чується пауза.

Відсутність дієслова-зв'язки в складному іменному присудку часто позначається паузою, а на письмі – тире.

Тире між підметом і присудком
ставиться

1. Коли присудок виражений іменником або кількісним числівником у Н. відмінку. При цьому присудок може бути як непоширеним, так і поширеним	Шість на сім – сорок два. Мистецтво – найкращий педагог (О. Гончар). Пісня і праця – великі дві сили, їм я бажаю до скону служити (І. Франко). Життя – неминуча боротьба (П. Грабовський).
---	--

2. Коли підмет або присудок (або обидва) є інфінітивом	Говорити – річ нудна. Працювати – слід до дна (М. Рильський). Життя прожити – не поле перейти (Нар. тв.)
3. Перед це (це є), оце, то, ось, (це) значить , якщо присудок, виражений іменником у Н. відмінку або неозначеною формою дієслова, приєднується за допомогою цих слів до підмета	Гетьман, може, як ніхто інший знав, що любить Україну – це найперше захистити її надійно усіх ворогів (О. Лупій). Сміле слово – то наші гармати, Світлі вчинки – то наші мечі (П. Грабовський). Зернина – то життя у сповитку (І. Кашук).
4. На місці пропущеного присудка	Крізь шибку виднілись білі колони тераси, а ними – квітник (М. Коцюбинський). Без витoku нема ріки, Як без коріння – кр... (П. Осадчук).
5. Якщо обидва головні члени або тільки присудок виражено числівником – окремим або у сполученні з іменником	Два і два – чотири. Відстань до місяця – двісті вісімдесят чотирьох тисяч кілометрів.
не ставиться	
1. Якщо підмет або присудок виражаються займенником, прикметником, дієприкметником, порядковим числівником	Я син народу, що вгору йде ... (І. Франко). Гострі очі розкриті в морок (О. Теліга). Творчість завжди мрійна і привож... (В. Симоненко).
2. Якщо присудок має порівняльне значення і до його складу входять слова як, ніби, наче, мов, немов	Хата як писанка. Земля мов казка.
3. Перед заперечним присудком, вираженим іменником у Н. відмінку із заперечною часткою не	Серце не камінь. Горе не біда. Любити свій край не є злочин ... (П. Тичина). Сумлінна праця не заслуга, а обов'язок (Із газети).
4. Якщо перед присудком є другорядний член речення, що відноситься до нього	Людина кожна якоюсь мірою поет (М. Рильський). Хліб усьому голова (Нар. тв.)
<p>Зверніть увагу!</p> <p>Для інтонаційного та стилістичного виділення, якщо хочу виділити присудок, підкреслити його смислове навантаження в реченні, може ставитися тире. У подібних випадках на підміну падає логічний наголос: Дівчина – як калина; Ми – спадкоємці козацької слави (Із газети); Ніч – мов криниця без дна (М. Рильський); Ти вся – жага (М. Рильський); Ми – крила бур, ми – велетні, ми – день (В. Сосюра).</p>	

